

στάσεως τοῦ λαοῦ, διότι ἡ ἀνάπτυξις τούτου εὐνοεῖ ἐκείνην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἀνάπτυξις ταύτης ἀποτελεῖ ἱστορικὸν χρέος, ἐξετάζομεν ἤδη περαιτέρω ταύτην.

II. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΕΩΣ

Πρόκειται γὰρ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὴν ἐτέραν κατεύθυνσιν τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἱστορικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἢτοι τὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν οὗτος κατ' ἐσωτερικὴν ἔφεσιν ἐπιζητεῖ καὶ πραγματοποιεῖ καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξυπηρετεῖται ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐντατικώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἢ ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Πρὸς ταῦτο ἐρευνῶμεν τὰ ἑξῆς :

Α'. Κατὰ ποῖον τρόπον ἐκδηλοῦται ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου.

Β'. Ποῖα εἶναι τὰ σπουδαιότερα εἶδη τῶν κοινωνικῶν μορφῶν.

Γ'. Ἐάν τὸ ἄτομον ἢ τὸ σύνολον ἐπηρεάζῃ περισσότερο τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν.

Δ'. Ποῖον εἶναι τὸ νόημα τῆς προσωπικότητος.

Προχωροῦμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτων.

Α'. ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου ἀναφαίνεται, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀρχίζει οὗτος τὴν ἐσωτερικότητα τῆς ἰδιωτικῆς συνειδήσεως ἢτοι τὰς σκέψεις του, τὰ συναισθήματά του καὶ τὰ βιώματά του νὰ φέρῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς συνειδήσεως τῶν ἄλλων ἢτοι ἀφ' ἧς στιγμῆς διαρθρώνει τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς του. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀναπτύσσονται σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ περιβάλλον του ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος μετέχει κατὰ τινὰ τρόπον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως.

Εἰς τὴν ἐρευναν καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς συμμετοχῆς ταύτης ἡ Φιλοσοφία ἰδιαιτέρως ἠσχολήθη καὶ τὴν οἰκεία βουλήσει κοινωνικὴν δρᾶσιν τοῦ ἀτόμου ἐπεζήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ. Οὕτως ὁ Leibnitz παραδεχθεὶς ὅτι ἐκάστη μονὰς τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ ἰδίαν ψυχικὴν ὑπόστασιν ὑπὸ διάφορον κατ' εἶδος βαθμὸν σαφηνείας, χωρὶς οὐδὲν παράθυρον νὰ ἔχῃ διὰ τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀλληλεπίδρασιν καὶ χωρὶς κατὰ συνέπειαν οὐδεμίαν ἐντύπωσιν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου νὰ λαμβάνῃ, ἠρμήνευσε τὴν μετὰ τοῦ κόσμου ἐπικοινωνίαν τῶν ἀτόμων διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας ἢτοι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς λειτουργίας τῶν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸ ἄτομον καθορισθέντων νόμων, οἵτινες ἐνεργοῦν κατ' ἰδίαν αὐτοτέλειαν. Δὲν ἐξαργᾶ δηλονότι ὁ Leibnitz τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ

τούς συνανθρώπους σχέσεων αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἱκανοτήτων, αἵτινες ἀποτελοῦν ἐφόδιον τῆς ἰδιαιτέρας φύσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ ἰδιοτυπία τῆς φύσεως ταύτης, τῆς μονάδος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καλλιεργεῖ αὐτὴν πρὸς τὴν μορφήν τῆς κοινωνικότητος. Εἶναι ὅμως πᾶσαι αἱ μονάδες ἀκτινοβόλος ἐκπομπὴ τῆς πρώτης μονάδος, τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἱκανότης ἐκάστης ψυχῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς σαφηνείας τῆς οἰκείας μονάδος, ἡ ἐσωτερικὴ νομοτέλεια ἐκάστης ψυχῆς κινεῖται ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τοῦ φωτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔχει αὕτη ἐκ τοῦ Ὑψίστου ὄντος. Οὕτως ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου ἔχει θεῖαν τὴν προέλευσίν της.

Τὴν ἰδίαν ἀπομιν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὸν I c h t e, ὅστις ναὶ μὲν διὰ τῆς αὐτοσυνειδησίας ζητεῖ νὰ εὐρύνῃ τὰ ὄρια τοῦ θεωρητικοῦ Ἰγώ—καὶ κατορθώνει τοῦτο διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάρθρωσιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀναγνωρίσεως τῆς συμμετοχῆς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου—, διδάσκει ἐν τούτοις ὅτι λαμβάνει ἡ εὐρύτης αὕτη ἔτι μεγαλυτέραν ἔκτασιν, ὅταν κινήται ὁ ἀνθρώπος—ὡς πρέπει—ὡς μέλος τῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Ἔθεσεν ὅμως τὴν τάξιν αὐτὴν ὁ Θεός, διὸ ἡ ψυχὴ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀκτινοβολεῖται ἐκ τῆς τάξεως τοῦ Ὑψίστου ὄντος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ κίνητρον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ προσδιορίζον τὴν κοινωνικότητα αὐτοῦ, ὅταν παρουσιάσῃ τὸν πλέον ἀξιολογικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, διαδηλώνει φύσιν, ἣτις μόνον ἐκ τῆς συμβολῆς τοῦ Θεοῦ ὄντος ἐρμηνεύεται.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλων φιλοσόφων ἂν ἀναζητήσωμεν τὴν διδαχὴν, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἐκτίμησις πάντων στρέφεται πρὸς τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἰδιαιτέρως ἐνδιαφερομένης διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρησεν τὸν ἀνθρώπον φύσει πολιτικὸν ζῷον (Ἀριστοτ. Πολιτικά Α 2, 1253 a β).

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς μάλιστα διδάσκει ὅτι δὲν ὑπάρχει μόνον πρὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων κοινωνικὴ τάσις, ἀλλὰ διαδηλοῦνται καὶ πρὸς τὰ ἄλογα ζῷα τοιαύτη τις σχέσις ἀνταποκρινομένη πρὸς κοινωνικὸν πνεῦμα, ὑπερδιήκει διὰ παντὸς τοῦ κόσμου. «Φασὶ μὴ μόνον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς εἶναι τινὰ κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα τῶν ζῷων. Ἐν γὰρ ὑπάρχειν πνεῦμα τὸ διὰ παντὸς τοῦ κόσμου διήκον ψυχῆς τρόπον τὸ καὶ ἐνοῦν ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα» (').

Ἀσφαλῶς ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν πραγματοποιεῖ ὁ ἀνθρώπος, δὲν ἔχει τὴν ἰδίαν πάντοτε μορφήν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας του φέρει αὕτη περισσότερον ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα, διότι ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ κόσμος δὲν ἔχει εἰσέτι ἀποκτήσει πλήρως τὴν ὀριμότητα αὐτοῦ. Βαθμηδὸν ὅμως σημειοῦται ἐξέλιξις τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀποβάλλεται ἡ ὑποκειμενικότης καὶ νὰ ἀναπτύσσεται καθαρὰ σκέψις, ἣτις καταδεικνύει ὅτι *διέπεται ἡ συνεί-*

(') Hermann Diels: Fragmente der Vorsokratiker, 1956, I, σ. 367, 3-5.

δησις αὐτοῦ μόνον ὑπὸ χρεῶν καὶ καθηκόντων ἀντικειμενικοῦ κύρους ἦτοι ὑπ' ἀρχῶν κοινωνικῶν.

Τὴν ἐδραίωσιν ταύτην τῶν ἀντικειμενικῶς ἰσχυουσῶν καὶ κοινωνικῶς παραδεδεγμένων ἀρχῶν καλλιεργοῦν τὰ ἑξῆς *περιστατικά*:

α) *Ἡ ὁρίμανσις τῶν μορφῶν τῆς σκέψεως*, αἵτινες ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν βιωμάτων κρατοῦν, ὡς λογικαί, τὴν ταυτότητα τῆς μορφῆς αὐτῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν στηρίζουν κατ' ἀναμφισβήτητον τρόπον τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν δυνάμεναι ἐπὶ πλεόν νὰ ἐξασθενήσωσιν ἢ νὰ ἐξουδετερώσωσι πάντα παραλογισμὸν ἢ σκεπτικισμόν.

β) *Ἡ συνύφανσις τοῦ ἀτομικοῦ Ἐγὼ βιοτικῶς κατ' ἀρχάς καὶ πνευματικῶς κατόπιν μετὰ κοινωνικοῦ συνόλου*. Οὕτως οἱ σκοποὶ τῆς ζωῆς ἐπηρεάζονται ἤδη ἐκ τῶν σκοπῶν τῆς ζωῆς τῆς ὁλότητος καὶ δὴ τῆς ὁλότητος ἐκείνης, ἣτις ἐνώνει τὸ Ἐγὼ μετὰ τοῦ κόσμου⁽¹⁾. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εὐρίσκουν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀτόμου θέσιν ὅχι μόνον οἱ σκοποὶ τῆς ὁλότητος, οἵτινες ἔρχονται σαφῶς πρὸς αὐτὸ ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος ἀλλὰ καὶ τὰ αἰτήματα τῶν γενεῶν, τῶν ὁποίων μόνον ἡ διαίσθησις ἐνδομύχως ἀναφαίνεται. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον τὸ ἄτομον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ του ἐκφράζει τὴν ἐποχὴν του καὶ γίνεται φορεὺς τῶν ἐποχικῶν ἀντιλήψεων. Ἐχει δὲ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ συνόλου τόσην δυναμικότητα, ὥστε νὰ θεωρῆται ἀξιόλογος τότε μόνον ἡ ὅλη ζωτικότης καὶ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου, ὅταν αὕτη τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν αἰτημάτων τῆς ὁλότητος. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ, εὐρίσκει καὶ ἡ ἀτομικὴ ζωτικότης καὶ ἐνέργεια τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς. Διότι αἱ διαρθρούμεναι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου ἀρχαὶ κοινωνικῆς φύσεως, ἔχουσαι ὡς βάσιν τὰς ποικίλας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ σύνολον, προκαλοῦν τὰς ἀντιστοίχους δημιουργικὰς ἐπιδόσεις αὐτοῦ⁽²⁾.

Τὸ δὲ γεγονὸς ὅτι ἐναρμονίζεται ἡ δημιουργικὴ αὕτη ἐπίδοσις πρὸς τὴν *εὐαισθησίαν τῆς ὁλότητος* σημαίνει ὅτι ἡ *ἐπίδοσις* αὕτη παρουσιάζει τὰ ἑξῆς *γνωρίσματα*:

α) Προέρχεται αὕτη ἐκ καθαρᾶς ψυχῆς *ἀπηλλαγμένης ἰδιοτελειῶν* καὶ γενικῶς στοιχείων ἀντιτιθεμένων πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὁλότητος αὐτῆς.

β) Ἀπορρέει ἐκ τῶν *περιστατικῶν*, ἅτινα διαμορφοῦνται ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν ὁλότητα.

Διὰ τῶν σχέσεων τούτων, ὡς πρώτων βιωμάτων, ἀναπτύσσεται τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Διὸ θέτει τὰς σχέσεις αὐτὰς ἡ Φιλοσοφία ὡς ἀφετηρίαν τῆς διαμορφώσεως τῶν πτυχῶν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Οὕτως ἡ γνωστικὴ σχέση, ὡς βίωσις τῆς γνώσεως ἀναφαινομένη, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης, ἡ κοινωνικὴ σχέση, ἣτις ἐπιζητεῖ τὴν ἐμπέ-

(1) Th. Litt: Individuum und Gemeinschaft, 1926, σ. 73 - 74, 203 - 207.

(2) Th. Litt: Einleitung in die Philosophie, 1933, σ. 102 - 106.

δωσιν ἐν τῇ ζωῇ τῆς δικαιοσύνης, ὁδηγεῖ εἰς τὴν διάρθρωσιν τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου κ.ο.κ. Ἐκ τούτου ἀνακύπτουν τὰ *ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ λαϊκὴ μοῦσα, ἡ πολιτικὴ, ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη* κ.τ.τ., ἅτινα θεωροῦνται περιεχόμενον τῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ ἅτινα συγκροτοῦν πτυχὰς προσδιαζούσας πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς δλότητος ⁽¹⁾.

γ) Φέρει αὕτη τὴν σφραγίδα τῆς *ιδιοτυπίας τῆς κοινωνικῆς ταύτης δλότητος*, ἥτις ἰδιοτυπία διαμορφοῦται ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ ἱστορικοῦ ροῦ ταύτης. Παρουσιάζει δηλονότι ἡ δημιουργία αὕτη τὸν χαρακτῆρα τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, ὡς τοῦτο σαφῶς καταφαίνεται εἰς τὴν γλῶσσαν, ἥτις δὲν ἐκφράζει μόνον ὅλας τὰς πτυχὰς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τὰ τοπικὰ ἢ χρονικὰ αἰτήματα τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Οὕτω τὰ βιώματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιδόσεων καὶ τῶν αἰτημάτων τούτων ἀντικατοπτρίζονται εἰς τὴν κοινωνικὴν ταύτην πνευματικὴν δημιουργίαν ⁽²⁾. Καί, ὡς εἶναι γνωστόν, τὰ περιεχόμενα τῶν πτυχῶν τούτων ἔχουν χαρακτῆρα καὶ ἰδιοτυπίαν, ἅτινα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα τῶν λαῶν καὶ πρὸς τὰ ἐκάστοτε αἰτήματα τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα : Ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ ἐπίδρασις τῆς κοινωνικῆς εὐαισθησίας ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου ; *Ποῦ ὁδηγεῖ ὁ κοινωνικὸς χαρακτῆρ τῆς δημιουργικῆς ἐπιδόσεως τῶν ἀτόμων ;*

Ἡ διάρθρωσις ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀτόμου τῶν *κοινωνικῶν ἀρχῶν* ἔχει τὰ ἑξῆς ἐπακόλουθα :

α) Ὅτι τὸ ἄτομον ἔχον ἰδιαιτέραν εὐαισθησίαν πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς δλότητος γίνεται *ἐνεργὸν κοινωνικὸν μέλος*. Διότι, ὡς δημιουργικόν, ἀγωνιζόμενον ὑπὸ τὴν εὐαισθησίαν ταύτην ἐναντίον ποικίλων ἀντιξοοτήτων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιρροῶν, τὰς ὁποίας δοκιμάζει, δρᾷ τελολογικῶς κατ' ἐκείνην τὴν κατεύθυνσιν, οἷαν ἡ κοινωνικὴ του εὐαισθησία προσδιορίζει. Πρὸς τοῦτο ἀσκεῖ *ἐπιλογὴν* ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιδράσεων τῆς ζωῆς καὶ τὰ πάντα κατευθύνει πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς εὐαισθησίας ταύτης δοκιμάζον μάλιστα ἰδιαιτέραν ἐκ τούτου *εὐθύνην*. Καὶ ὅσον περισσότερον κινεῖται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς εὐαισθησίας ταύτης, ἐπὶ τοσοῦτον γίνεται σοβαρώτερον μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἀσφαλῶς οὐχὶ σπανίως τὰ βιώματά του λαμβάνουν ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα καὶ τότε τὸ ἄτομον ὁδηγεῖται εἰς δημιουργίαν ἄλλοτριαν τῆς εὐαισθησίας ταύτης. Ἡ ἱστορία ὅμως ἐνδιαφέρεται οὐχὶ διὰ τὴν ἄλλοτριαν ἀλλὰ διὰ τὴν *γνησίαν δημιουργίαν*.

Ἡ μεταβολὴ τῶν αἰτημάτων τοῦ χρόνου φέρει ἐπίσης οὐχὶ σπανίως *προσκόμματα* ⁽³⁾. Ἡ δημιουργικὴ ἐν τούτοις ψυχὴ, ἥτις προσδιορί-

⁽¹⁾ N. Hartmann: Zur Grundlegung der Ontologie, 1935, σ. 25.

⁽²⁾ : Das Problem des geistigen Seins, 1933, σ. 177-181.

⁽³⁾ Th. Litt: Geschichte und Leben, 1930, σ. 50.

ζεται ὑπὸ κοινωνικῶν ἀρχῶν, ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ εὐρίσκη τὰ δόκιμα στοιχεῖα, ἅτινα σφυρηλατοῦν τὴν γνησιότητα τοῦ ἱστορικοῦ ροῦ, καὶ ἐν τῇ οἰκείᾳ πρὸς ταῦτα δράσει καθίσταται τὸ ἄτομον φορεὺς τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος τῆς ὀλότητος.

Δὲν ἀναπτύσσει συνεπῶς τὸ ἄτομον, ὑπὸ τὴν παρόρμησιν τῶν αἰτημάτων τοῦ λόγου, μόνον πνευματικὸν κόσμον, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἔχει ἀντικειμενικότητα καὶ ἰσχύον δι' ὅλους, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέραν δημιουργικὴν ἐκδήλωσιν, ἣτις ὀφείλεται βεβαίως εἰς τὸν ὀλισμὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διὰ τοῦ λόγου, ἔχει ὁμοῦ κατεύθυνσιν προσδιορισμένην ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ δημιουργία αὕτη ἐναρμονιζομένη πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ἱστορικῆς ὀλότητος διαφοροποιεῖται ἐκάστοτε, διότι καὶ τὰ αἰτήματα ταῦτα διαφοροποιοῦνται καὶ προκαλεῖ τὸν ροῦν ἐκεῖνον, ὅστις χαρακτηρίζει τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὰ γνησιώτερα ἱστορικὰ γεγονότα, ἅτινα ἔχουν πλήρη ἐναρμόνισιν πρὸς τὰ ἐκάστοτε αἰτήματα τῆς ὀλότητος, ἔχουν μὲν ποικιλίαν, ποικιλίαν ὁμοῦ οὐχὶ ἀνυπαίρετον ἀλλὰ ἀξιολογικὴν⁽¹⁾, δεδομένου ὅτι διὰ τῶν ποικίλων τούτων ἐπιδόσεων ἐξυπηρετεῖται γονιμώτερον τὸ σύνολον. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ ἐφαρμοζόμενον καὶ ἰσχύον δι' ἕκαστον λαὸν δίκαιον καὶ γενικῶς αἰ ἰσχύουσαι ἀρχαὶ (κοινωνικαί, ἠθικαὶ κ. λ.) ἐρμηνεύονται ἀξιολογικώτερον ὑπὸ τὸ πρῖσμα πάντοτε καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἐκάστοτε καθολικῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως⁽²⁾.

Πρῶτον ἄρα ἐπακόλουθον τῆς κυριαρχίας ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀτόμων τῶν ἀρχῶν κοινωνικοῦ χαρακτήρος εἶναι διὰ ἀναφαίνονται κοινωνικαὶ πνευματικαὶ δημιουργίαι ἔχουσαι ἰδιαιτέραν δι' ἕκαστον λαὸν ἀπόχρωσιν λόγῳ τῆς ἐναρμονίσεως τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὀλότητος. Αὗται καταξιώνουν τὸ ἄτομον ὡς κοινωνικὸν μέλος.

b) Ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπίδρασιν τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν δὲν πραγματοποιοῦν τὰ ἄτομα τῆς κοινωνίας μόνον τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς τέχνης, τοῦ δικαίου, τῆς πολιτικῆς κ. τ. τ., ἀλλ' ἐνδιαφέρονται καὶ διὰ τὴν καλυτέραν κοινωνικὴν αὐτῶν διαβίωσιν. Ἐκ τούτου συγκροτοῦν τὰ ἄτομα διαφόρους μορφὰς κοινωνικῆς διαβιώσεως. Συνασπίζονται δηλονότι τὰ ἄτομα εἰς κοινὰς συμβιώσεις, ἣτοι κοινωνίας, λαοὺς, κράτη κ. ἄ., κατὰ τὰς ὁποίας πραγματοποιεῖται σκοπὸς τις καὶ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ὁποίου διαρρυθροῦνται αἱ δυνάμεις τῶν ἐπὶ μέρος ἀτόμων. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

(1) H e i n r i c h R i c k e r t : Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1924, σ. 58.

(2) Π α ῦ λ ο υ Κ α ρ ο λ ῖ δ ο υ : Εἰσαγωγή εἰς τὴν καθολικὴν ἢ Παγκόσμιον Ἱστορίαν, 1894, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, Τόμ. 36, σελ. 237 - 249.

α) "Οτι αἱ κοινωνικαὶ αὐταὶ μορφαὶ ἑναρμονίζονται πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν ἀπόχρωσιν, ἢ ὅποια ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὀλότητος.

β) "Οτι ἡ ὑργάνωσις αὐτῶν ἐπιτελεῖται *διαλεκτικῶς* κατὰ τὸ φέγγος τῆς ψυχῆς, ὅπερ συντελεῖται ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ. Διὰ τοῦτο αἱ μορφαὶ αὐταὶ, ἐκ τοῦ φέγγους τούτου διαφωτιζόμεναι καὶ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἐξυπηρετοῦσαι, ἔχουν ἀξιολογικὴν σημασίαν.

γ) "Οτι τὰ ἐκάστοτε ἐπὶ μέρους αἰτήματα, ἐφ' ὅσον ἔχουν τὴν γνησιότητα αὐτῶν, ἀσκοῦν γονιμώτερον τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων καὶ οὕτω καλλιεργεῖται χαρακτηριστικώτερον ἢ *ἰδιοτυπία* τῆς κοινωνικῆς μορφῆς.

Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ καταδείξωσι τὸν χαρακτήρα τῶν κοινωνικῶν μορφῶν. Ἐχουν ὅμως αὐταὶ *ποικιλίαν*, διότι ποικίλλει ὁ σκοπός, ὅστις κυριαρχεῖ ἐν τῇ κοινωνικῇ συμβιώσει ἢ ὁ τρόπος, καθ' ὃν διαμορφώνονται καὶ λειτουργοῦν αὐταὶ. Διὸ ἀναφαίνονται τὰ διάφορα *εἶδη* τῶν *κοινωνικῶν μορφῶν* ἥτοι οἰκογένεια, λαός, ἔθνος, κοινωνία κ.λ.π., περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος περαιτέρω.

Δεύτερον ἄρα ἐπακόλουθον τῆς κυριαρχίας ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀτόμων τῶν ἀρχῶν κοινωνικοῦ χαρακτήρος εἶναι ὅτι ἀναφαίνονται τὰ διάφορα εἶδη τῶν κοινωνικῶν μορφῶν.

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων καταφαίνεται ὅτι ὁ *κοινωνικὸς χαρακτήρ* τῆς *δημιουργικῆς ἐπιδόσεως τῶν ἀτόμων* διαδηλοῦνται τὸ μὲν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν *κοινωνικῶν πνευματικῶν δημιουργιῶν* ὡς τῆς τέχνης, τοῦ δικαίου κ.τ.τ., τὸ δὲ εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν *κοινωνικῶν μορφῶν* ὡς τῆς οἰκογενείας, πολιτείας κ.τ.τ. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἐκ τούτων δὲν ἀσχολούμεθα ἤδη ἐκ νέου, διότι διέπονται αὐταὶ ὑπὸ γνωρισμάτων, ἅτινα ἐξητάσθησαν ἤδη ἀνωτέρω εἰς τὸ εἰς τὴν διάρθρωσιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀναφερόμενον κεφάλαιον. Ἦδη μέλημα ἡμῶν εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰ εἶδη τῶν κοινωνικῶν μορφῶν. Προέχει ὅμως πρότερον νὰ γνωρίσωμεν τὸ ἐξῆς :

Ποία διαφορὰ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν πνευματικῶν δημιουργιῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν μορφῶν;

"Οτι ἀμφότερα εἶναι πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἀνακύπτοντα ἐκ τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἐν τῇ κοινωνικῇ συμβιώσει αὐτῶν λειτουργοῦντος, τοῦτο ἤδη ἔχει ἀποσαφηνισθῆ. *Συγκριτικῆ* ὅμως *ἔρευνα ἐπ' αὐτῶν ἀποκαλύπτει τὰς ἐξῆς διαφορὰς:*

α) Ἐνῶ αἱ πνευματικαὶ δημιουργίαι οὐδεμίαν παρουσίαν ζωῆς διατυπώνουν, αἱ κοινωνικαὶ μορφαὶ καταδεικνύουν συνασπισμὸν ζώντων ἀνθρώπων, οἵτινες παρουσιάζουν ὡς ἐκ τούτου τὴν λεγομένην κοινωνικὴν ζώην.

β) Ἐνῶ εἰς τὰς πρώτας ἀποτυποῦνται περιεχόμενα ἀποσπώμενα ἐκ τοῦ ἐξελισσομένου πνευματικοῦ κόσμου ἥτοι ἐκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ ἀντικειμενικοποιούμενα ἐπὶ συμβόλων, εἰς τὰς δευτέρας ἐντάσσονται οἱ

άνθρωποι ἰδίᾳ θελήσει μὴ διασπώμενοι ἀλλὰ τοῦναντίον συνενούμενοι.

γ) Ἐνῶ αἱ πρῶται παρουσιάζουν τὴν ἐγκαρσίαν τομὴν τῆς κυριαρχούσης ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐντελεχείας, αἱ κοινωνικαὶ μορφαὶ καταδεικνύουν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐντελέχειαν, δεδομένου ὅτι κατατείνουν πρὸς τὴν πραγμάτων σκοποῦ τινος.

δ) Ἐνῶ εἰς τὰς πρῶτας ἀντικειμενικοποιεῖται ἐποχικὴ τις κατάστασις τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος, ἣτις μάλιστα διὰ τῶν συμβόλων παραμένει σταθερά, διαδηλοῦσα τὰ γνωρίσματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἰς τὰς δευτέρας καλλιεργεῖται ἡ ὅλη ἐξέλιξις τοῦ πνεύματος τούτου καὶ δημιουργεῖται ῥατὴ κοινωνικῆς ζωῆς κατατεινούσης πρὸς τὸν καλλιεργούμενον σκοπόν.

ε) Ἐνῶ διὰ τῶν πρῶτων εἶναι δυνατὴ ἡ συνείδησις τοῦ πνεύματος ἐποχῆς τινος καὶ μάλιστα εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ἡ διαφορὰ ταύτης πρὸς τὴν πολιτιστικὴν ὑπόστασιν τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, εἰς τὰς δευτέρας ἡ ἱστορικὴ πορεία καὶ αἱ φάσεις αὐτῆς, τὰς ὁποίας ἀκολουθοῦν αἱ γενεαί, δὲν εἶναι πλήρως συνειδηταί, διότι ἐκάστη ἐκ τούτων τῶν γενεῶν συνδέεται ψυχικῶς μετὰ τοῦ παρόντος, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἡ δυνατότης νὰ ἀντιδιαστέλλεται ἡ βίωσις αὕτη πρὸς τὴν βίωσιν ἐκείνην, ἣτις ἐπραγματοποιήθη εἰς τὸ παρελθόν⁽¹⁾.

Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ἀντιθέσεις αὐτὰς ἔχουν αἱ κοινωνικαὶ πνευματικαὶ δημιουργίαι καὶ αἱ κοινωνικαὶ μορφαὶ *ιδιαιτέραν σχέσιν* πρὸς ἀλλήλας καὶ τοῦτο καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς :

α) Δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἡ μία ἄνευ τῆς ἄλλης. Διότι ὅπως ἡ πνευματικὴ δημιουργία ἄνευ τῆς πνοῆς τῆς κοινωνίας εἶναι ἀνέφικτος, οὕτω καὶ ἡ κοινωνικὴ μορφή ἄνευ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς δημιουργίας εἶναι ἄσημος καὶ σκοτεινὴ. Αἱ γενεαὶ ἄλλως τε δὲν ἔχουν μόνον σκοπὸν νὰ κρατήσωσι τὴν βιολογικὴν αὐτῶν συνοχὴν, ἀλλὰ καὶ νὰ κοσμήσωσι τὸ πλαίσιον τῆς ζωῆς των διὰ δημιουργιῶν ἐφαμίλλων πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτῶν.

β) Ἡ πνευματικὴ δημιουργία ἀποτελεῖ τεκμήριον, δι' οὗ προσδιορίζεται ἡ βαθμὶς τῆς ἐντελεχείας, τὴν ὁποίαν ἡ μορφή τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐπιτελεῖ.

γ) Ἡ κοινωνικὴ μορφή παρέχει τὰ ἰδεώδη καὶ τὰ μέσα καὶ γενικῶς τὰ ἐφόδια διὰ νὰ διαδηλοῦται χαρακτηριστικώτερον ἡ πνευματικὴ κοινωνικὴ δημιουργία. Διὰ τοῦ τρόπου ἄλλως τε τούτου ἐξυπηρετεῖται θετικώτερον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς μορφῆς, δεδομένου ὅτι διὰ τῶν πνευματικῶν ἐκείνων δημιουργιῶν εὐνοεῖται ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς. Παρατηρεῖται ὁμως ὅτι ἡ πνευματικὴ κοινωνικὴ δημιουργία διαφοροποιεῖται ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἰδιοτυπίαν τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῆς κοινωνικῆς μορφῆς. Διότι ἐξ ἐκάστης κοινωνικῆς μορφῆς, ἐκ τοῦ γεγονότος

(1) Ἡμέτερον: Ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀγωγή τῆς σχολικῆς περιόδου, 1952, σ. 31 - 32 καὶ

Hans Freyer: Einleitng in die Soziologie, 1931, σ. 1 - 13.

ὅτι καλλιεργεῖται δι' αὐτῆς ἰδιαίτερος σκοπός, προκύπτει καὶ ἰδιάζουσα πνευματικὴ ἐκδήλωσις. Τὴν φύσιν ταύτης θὰ γνωρίζωμεν περαιτέρω κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰδῶν τῶν κοινωνικῶν μορφῶν, πρὸς ἣν ἤδη προχωροῦμεν.

Β'. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ

Ὡς ἔχομεν τονίσει, ἐκ φύσεως κατατείνει ὁ ἄνθρωπος πρὸς κοινωνικὴν συμβίωσιν. Ὁφείλεται δὲ ἡ τάσις αὕτη τύσον εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς περιφρουρήσεως διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἐξουδετερώσεως παντὸς κινδύνου ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς δυνατότητος τῆς βελτιώσεως τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς μὲν τὰς πρώτας κοινωνικὰς μορφὰς κυριαρχεῖ περισσότερο ἢ πρόθεσις τῆς διασφαλίσεως δι' αὐτῶν τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἀτόμου ἀπὸ παντὸς κινδύνου, εἰς δὲ τὰς ἐξειλιγμένας τοιαύτας ἐπιζητεῖται διὰ τοῦ συναπισμοῦ τῶν ἀτόμων ἐντατικώτερον ἢ πραγματοποίησις σκοπῶν ὑψηλοτέρας καὶ ἀγαθωτέρας συμβιώσεως (1).

Κατὰ τὸν συνασπισμὸν τῶν ἀτόμων εἰς κοινωνικὴν μορφήν ἀναφαίνεται **κοινὴ μορφή ζωῆς**, δεδομένου ὅτι τὰ ἄτομα, ἅτινα συγκροτοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁλότητα, διέπονται ὑπὸ κοινῶν σκέψεων, κοινῶν συναισθημάτων καὶ κοινῶν ἐνεργειῶν (2). Διὰ τοῦτο εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ὁμιλοῦμεν **περὶ κοινωνικῆς ψυχῆς**, ἣτις πλαισιώνει τὰ ἄτομα τῆς αὐτῆς κοινότητος. Ἡ διαμόρφωσις αὕτη τοῦ κοινοῦ χαρακτῆρος τῆς ζωῆς τούτων προέρχεται κυρίως ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν **παραδόσεων**, αἵτινες βαθμηδὸν θεμελιούμεναι διέπουν πάντα τὰ ἄτομα τῆς αὐτῆς κοινότητος, καὶ ἐκ τῆς ἐπιζητήσεως τῆς πραγματοποιήσεως **σκοπῶν**, διὰ τοὺς ὁποίους συνεργάζονται τὰ ἄτομα ταῦτα. Ἀσφαλῶς ἡ συνεργασία αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε ἀγαστή. Ὁ διάφορος βαθμὸς τῶν ἱκανοτήτων τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων, ἢ ἰδιαιτερότης τῶν διαφερόντων αὐτῶν καὶ πλεῖστοι ἄλλοι λόγοι ἀποτελοῦν αἰτίαν, ὥστε ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων εἰς τὴν κοινωνικὴν ψυχὴν νὰ εἶναι, διὰ τινὰ τοῦλάχιστον ἐκ τούτων, ἐλαττωματικὴ. Ὅπως δὴποτε ὁμως φύσει κατευθύνονται τὰ ἄτομα μιᾶς κοινότητος ἐπὶ τὸ αὐτὸ (3) καὶ τοῦτο ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ καλλιεργῶσιν αἱ προσπάθειαι αὐτῶν τὴν κοινότητα τῆς ζωῆς καὶ δὴ τόσον ἐντατικώτερον, ὅσον περισσότερο τὰ ἄτομα ταῦτα παραμένουν ἀφωσιωμένα εἰς τὴν ὁλότητα.

Εἰς τὴν κοινότητα ταύτην τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων τούτων παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ὅτι ἐπειδὴ ἡ κοινωνικὴ ψυχὴ σημειώνει, ὡς ἐτονίσαμεν, διαφοροποίησιν ἀναλόγως τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους τὰ ἄτομα ἐπιδιώκουν, ἀνα-

(1) Aug. Brunner: Die Grundlagen der Philosophie, 1949, σ. 283.

(2) Eduard Meyer: Geschichte des Altertums, 1910, I, σ. 82.

(3) Henri Bergson: Les deux sources de la morale et de la religion, 1948, σ. 3.

φαίνεται διάρθρωσις ἰδίου εἴδους κοινωνικῆς μορφῆς, ἣτις παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας ἢ τῆς πολιτείας ἢ τῆς οἰκογενείας κλπ.

β) Ὅτι, ἐπειδὴ ποικίλλουν αἱ παραδόσεις ἢ οἱ ὅροι τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων ἢ αἱ ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος κ.τ.τ., αἱ κοινωνικαὶ μορφαὶ τοῦ αὐτοῦ εἴδους δὲν ἔχουν τελείαν ὁμοιότητα ζωῆς ἀλλὰ παρουσιάζουν παραλλαγάς. Ἐκ τούτου διαμορφοῦται ἡ καλουμένη *ἰδιοτυπία τῆς ζωῆς*, τὴν ὁποίαν ἐνστερνίζεται ἡ συνείδησις τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων καὶ ἀποβαίνει τότε ἡ ἰδιοτυπία χαρακτηρισμὸς τῆς ζωῆς, δεδομένου ὅτι ἡ συνείδησις δίδει πάντοτε τὸν πρῶτον προσδιορισμὸν τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἡ συνείδησις τῶν ἀτόμων δημιουργεῖ χαρακτηριστικώτερα αἰτήματα, ὅταν ἡ ζωτικότητα τῆς κοινότητος εἶναι ἀνθηρά, καὶ ἀναζητεῖ ἐντονώτερον τὸ *καλύτερον* (¹). Τὴν ἰδιοτυπίαν ταύτην τῆς κοινωνικῆς ζωῆς διαμορφώνουν κυρίως τὰ ἠθικὰ καὶ ἔθιμα τῆς κοινότητος, ἡ νοοτροπία τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων, ἡ μορφή τῶν σχέσεων, αἵτινες συνδέουν τὰ άτομα, καὶ γενικῶς πᾶν ὅ,τι ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς παραλλαγῆς (²). Ἀλλὰ πλὴν τῆς παραλλαγῆς τῆς κοινωνικῆς μορφῆς ὁδηγεῖ ἡ ἰδιοτυπία αὕτη καὶ εἰς τὴν διαφοροποίησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ὡς τοῦτο ἀνωτέρω ἔχομεν ἐξετάσει. Διότι ἡ ἰδιοτυπία τῆς ψυχῆς τῆς κοινότητος, ὡς εἶναι φυσικόν, ἱκανοποιεῖται δι' οἰκείας πνευματικῆς δημιουργίας καὶ γενικῶς δι' ἔργων ἰδιαιτέρως τὴν ἑαυτῆς ἐξέλιξιν εὐνοούντων.

γ) Ὅτι τὴν ζωὴν τῆς κοινωνικῆς μορφῆς διέπει πάντοτε — ἐκτὸς τῶν ἐπὶ μέρους σκοπῶν — καὶ ἡ *ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς τελειώσεως*. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρχὴ αὕτη, σύμφυτος οὕσα μὲ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὄχι μόνον ἀποτελεῖ τὸ ἐλατήριον, ὅπερ προκαλεῖ τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλ' ὁδηγοῦσα τὰ άτομα εἰς ἔργα ἱστορικῆς σημασίας διαμορφώνει καὶ τὸν κοινωνικὸν ἱστορικὸν βίον. Οὕτω δὲ ἐπιτελεῖται ὁ ροῦς τῆς ἱστορίας (³).

δ) Ὅτι τὰ εἶδη τῶν κοινωνικῶν μορφῶν παρ' ὅλην τὴν ποικιλίαν τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκουν, *δὲν δημιουργοῦν σύγκρουσιν καθηκόντων* εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων, ἅτινα μετέχουν εἰς αὐτάς, διὸ καὶ καθίσταται δυνατὸν τὸ αὐτὸ ἄτομον νὰ μετέχη περισσοτέρων μορφῶν κοινωνικῆς ζωῆς καὶ νὰ δρᾷ ἐν αὐταῖς ἐπωφελῶς. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι πᾶσα κοινωνικὴ μορφή ἔχει σκοπὸν ἠθικὸν καὶ ἐπωφελῆ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ εὐσυνειδησία τῶν ἀτόμων, ἡ διαδηλουμένη ἐν τινι κοινωνικῇ μορφῇ, ἐξασκεῖ εὐεργετικὸν ἀντίκτυπον καὶ κατὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς ἄλλην κοινωνικὴν μορφήν καὶ ὁ καλὸς οἰκογενειάρχης εἶναι καὶ

(¹) Hans Freyer: *Einleitung in die Soziologie*, 1931, σ. 11.

(²) Th. Litt: *Philosophie und Zeitgeist*, σ. 13.

(³) Walter Schulze Sölsde: *Einzelmensch und Geschichte* 1953, σ. 93.

καλὸς πολίτης⁽¹⁾. Ὑπάρχουν βεβαίως περιπτώσεις, καθ' ὅσας ἡ μεγαλυτέρα ἀφοσίωσις ἐνὸς ἀτόμου εἰς τινὰ κοινωνικὴν μορφήν ἀμβλύνει τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ εἰς ἄλλην. Τοῦτο ὅμως διαπιστώνει οὐχὶ σύγκρουσιν καθηκόντων, ἀλλ' ἐκδήλωσιν διαφερόντων μεμονωμένως μόνον ἐξυπηρετούντων τὴν μίαν ταύτην κοινωνικὴν μορφήν.

ε) Ὅτι βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ζωῆς ἀνακύπτουν καὶ **περισσότεραι κοινωνικαὶ μορφαί**. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων συνηθειτοποιήσεως περισσοτέρων ἐν τῇ ζωῇ ἀναγκῶν, τῆς δημιουργίας περισσοτέρων διαφερόντων καὶ γενικῶς τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐσυνειδησίας καὶ δραστηριότητος αὐτῶν.

Ἄν ἤδη θελήσωμεν τὰς κοινωνικὰς αὐτὰς μορφὰς νὰ κατατάξωμεν εἰς **κατηγορίας**, θὰ πρέπη ἴσως νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὸ εἶδος τῆς μορφῆς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἐπιδιώκει. Ἡ κοσμοθεωρητικὴ ἐν τούτοις ἀποψις ἢ ἡ φιλοσοφικὴ γενικώτερον κατεύθυνσις τοῦ ἐρευνητοῦ ἀποτελεῖ αἰτίαν διαφόρου κατατάξεως αὐτῶν. Ὡς σπουδαιότεραν κατάταξιν ἀναφέρομεν τὴν μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Werner Sombart, (1863 - 1941), Γερμανοῦ κοινωνιολόγου, ἥστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ Marx, κατόπιν δὲ ἐτήρησε σαφεῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀντιλήψεις ἐκείνου. Οὗτος διακρίνει τὰς ἐξῆς κατηγορίας τῶν κοινωνικῶν μορφῶν.

Πρῶτον. Τὰς **ιδανικὰς**, ὡς εἶναι ἡ οἰκογένεια, ἡ κοινωνία, πολιτεία κ. λ. π., αἵτινες συμπτύσσονται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἰδεῶν ἡτοὶ καθ' ὑπερβατικὰς βάσεις.

Δεύτερον. Τὰς **σκοπίμους**, ὡς εἶναι αἱ διάφοροι φιλανθρωπικαὶ ὁργανώσεις, αἵτινες τὴν αἰτίαν αὐτῶν ὀφείλουν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐνὸς σκοποῦ.

Τρίτον. Τὰς **ἐπαγγελματικὰς**, αἵτινες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ὀφείλουν εἰς ἐπαγγελματικὰ διαφέροντα.

Ἄλλοι ἐπίσης διακρίνουν αὐτὰς εἰς ἀκουσίας, ὡς ἡ οἰκογένεια, ὁ λαὸς κ.λ.π., ἢ ἐκουσίας, ὡς τὰ κόμματα καὶ αἱ ἐπαγγελματικαὶ ἐνώσεις⁽²⁾.

Χωρὶς νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὰς ὑπ' ἄλλων φιλοσόφων γενομένας διακρίσεις κατηγοριῶν, δεδομένου ὅτι τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν, καὶ ἐνδιαφερόμενοι ἰδίᾳ διὰ τὴν ἐρευναν ἐκείνων τῶν κοινωνικῶν μορφῶν, αἵτινες εὐνοοῦν περισσότερο τὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς ἱστορικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἐξετάζομεν περαιτέρω τὰς ἀκολουθίους, τὰς ὁποίας διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θεωροῦμεν ὡς σπουδαιότερα εἶδη κοινωνικῶν μορφῶν.

a. Τὴν κοινωνίαν.

b. Τὴν πολιτείαν.

(1) Th. Litt: Geschichte und Leben, 1930, σ. 156.

(2) Adolf Menzel: Grundriss der Soziologie, 1938, σ. 168 - 169.

c. Τὸν λαόν.

d. Τὴν οἰκογένειαν.

Ἐπὶ τὴν μορφήν ἐκάστου τῶν εἰδῶν τούτων θὰ ἴδωμεν πῶς ἐξυπηρετεῖται ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἱστορικότητος τοῦ ἀτόμου.

a) Κοινωνία.

Ἡ κοινωνία ὡς μορφή κοινωνικῆ ἀναφέρεται εἰς σύνολον ἀνθρώπων, οἵτινες συνενώνουν τὰς προσπάθειάς αὐτῶν διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν. Ἡ ἐνότης τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν φέρει πνευματικὸν χαρακτήρα, διότι κατὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν διαβίωσιν διαμορφοῦνται βαθμηδὸν πνευματικὰ στοιχεῖα, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται ἡ κοινωνικὴ αὐτῶν ψυχὴ. Ἐν ἑκ τῶν χαρακτηριστικωτέρων στοιχείων τούτων εἶναι ἡ γλώσσα. Δι' αὐτῆς ἐπικοινωνοῦν τὰ ἄτομα μεταξύ των, σκέπτονται καὶ συναισθάνονται καὶ ἐξωτερικεύουν τὸν ψυχικὸν αὐτῶν κόσμον⁽¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πνευματικὰ στοιχεῖα διαμορφώνονται διὰ μέσου τοῦ χρόνου, ὡς αἱ παραδόσεις, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα κ.τ.τ., διὰ τῶν ὁποίων διαδηλοῦται ὄχι μόνον ἡ ὁμοιόμορφος αὐτῶν ζωὴ, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ κοινωνικὴ των ὑπόστασις. Διὰ τῶν ἰδίων τούτων πνευματικῶν στοιχείων σφυρηλατεῖται ἡ ἐνότης τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ ἰδίᾳ πολιτιστικὴ ἀπόχρωσις, ἣτις χαρακτηρίζει τὸ σύνολον, νὰ προσδιορίζῃ τὰς σκέψεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν ἀτόμων⁽²⁾. Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ βιώματα, ὅσα κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου πραγματοποιοῦνται, ἀποτελοῦν πλέον ἀνεξάλειπτα κοσμήματα τῆς κοινωνίας αὐτῆς, προσδιορίζοντα τὸν ροῦν ταύτης ὡς καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς ψυχῆς της. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι πᾶσα κοινωνία ἐξελικτικῶς διαμορφοῦται. Ἀπαξ ὁμως διαμορφωθείσα ἀσκεῖ ἐφεξῆς ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν νέων γενεῶν καὶ δημιουργεῖ τοὺς ὄρους τῆς περαιτέρω ἱστορικῆς ἐξελίξεως⁽³⁾.

Ὅτι ἡ κοινωνία ἐξελικτικῶς καὶ βαθμηδὸν διαμορφοῦται καταδεικνύεται ἐκ τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν τούτων τῶν πνευματικῶν στοιχείων καὶ δὴ τῆς γλώσσης. Τοῦτο φανερῶνει ὅτι ἔχομεν *βαθμίδας ἐξελίξεως* μορφῶν κοινωνίας, αἵτινες ἐναρμονίζονται βεβαίως πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς *ἀφυπνίσεως τῆς συνειδήσεως* τῶν συγκροτούντων αὐτὴν μελῶν—ἀτόμων, διαπιστοῦν ἐν τούτοις καὶ τὸ γεγονός ὅτι αἱ *κοινωνίαι παραλλάσσουν κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ* αὐτῶν. Ἡ ἱστορικὴ μάλιστα ἔρευνα ἀπεκάλυψεν ὅτι αἱ πρῶται κοινωνικαὶ μορφαί, αἵτινες ἦσαν καὶ ἀτελέστεραι, κατεδείκνυον ἀσχολίαν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν *θῆραν* διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ

(1) Π. Καρολίδου: Παγκόσμιος Ἱστορία, Τόμος Α', σ. 54 - 56.

(2) Hans Freyer: Einleitung in die Soziologie, 1931, σ. 131 - 136.

(3) Ν. Βλάχου: Θεωρητικὰ καὶ μεθοδολογικὰ προβλήματα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. 1925, σ. 28.

συντήρησις αὐτῶν, διαδοχικῶς δὲ ἀναφαίνεται καὶ ἡ ἄσκησις τῆς ἀλιείας, ἡ ποιμενικὴ ζωὴ, ἡ γεωργία καὶ τέλος ἡ ἐμποροβιομηχανικὴ ζωὴ. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια ταύτης ἐκυριάρχει ἡ ἀνταλλαγὴ προϊόντων, ἐνῶ βραδύτερον ἐγένετο ἡ χρῆσις τοῦ χρήματος ὑπὸ τὴν ἄμεσον συνέπειαν νὰ ἀναφανῶσιν οἱ ἐμποροβιομηχανικοὶ ὀργανισμοὶ τῶν ἀνωγύμων ἐταιρειῶν. Παραλλήλως καλλιεργοῦνται τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνεται βελτίωσις τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ καὶ κοινωφελεῖς ὀργανώσεις ἀναφαίνονται, αἵτινες ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀδυνάτων καὶ γενικῶς τῶν μὴ ἐχόντων τὴν ἱκανότητα νὰ καλλιεργήσωσιν ἐξ ἰδίων τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κύριον κίνητρον, ὅπερ συνεγώνει τὰ μέλη τῆς αὐτῆς κοινωνίας, εἶναι βεβαίως τὸ κοινωνικὸν στοιχεῖον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ συνειδητοποίησις τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετώπισεως τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν. Βαθμιηδὸν ὅμως ἐπιτυγχάνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ **ἐξύψωσις τοῦ πνευματικοῦ τῆς κοινωνίας περιεχομένου** καὶ ἡ βελτίωσις τῆς ὅλης αὐτῆς ὑποστάσεως ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διαμόρφωσις τῆς μορφῆς αὐτῆς ἐπὶ τὸ **σταθερώτερον** (1), δεδομένου ὅτι ἡ ἐνότης τῶν μελῶν αὐτῆς ἐξυπηρετεῖται ὑπὸ σταθερωτέρων συναισθημάτων καὶ βουλήσεων τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνίας τὰ ἄτομα κατὰ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν κινουῦνται καὶ δρῶσιν κατὰ τὴν εὐαισθησίαν τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος. Ἀναμφιβόλως παραλλιάσσει ἡ ὑπὸ τούτων ἐκπροσώπιασις τοῦ πνεύματος τῆς κοινωνίας, διότι ἡ ἡλικία, τὸ φῦλον καὶ ὁ βαθμὸς τῆς μορφώσεως αὐτῶν κ. τ. τ. δικαιολογοῦν διαφοροποίησιν διαφερόντων, ἐξ οὗ λόγου καὶ ἡ κοινωνικότης τῶν μελῶν διάφορον βαθμὸν παρουσιάζει. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως εἰς μίαν προηγμένην κοινωνίαν αἱ περισσότερον καλλιεργημέναι ψυχαὶ τῶν ἀτόμων εὐρίσκουν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν μόνον εἰς τὴν ἑναρμόνισιν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς βουλήσεως αὐτῶν πρὸς τὰ αἰτήματα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τοιοῦτοτρόπως ἀναφαίνεται ὁ κοινωνικὸς τύπος ὠρισμένης κοινωνίας, ὅστις διὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐξυπηρετεῖ τὸ σύνολον καὶ δὴ πάντοτε ἠθικῶς (2).

Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι ἐκάστη κοινωνία περιλαμβάνει καὶ ἄλλας ἐπὶ μέρους **ιδιαιτέρας ἐνώσεις** ἐξυπηρετούσας διαφόρους σκοπούς. Αἱ ἐνώσεις αὗται, ὡς ἀνωτέρω κατεδείξαμεν, ἀναφέρονται εἰς σκοπούς, οἵτινες δὲν δημιουργοῦν διάστασιν μεταξὺ τῶν ἐνώσεων, διότι προκαλοῦμεναι ἐκ τῶν πολλαπλῶν διαφερόντων τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων ἐξυπηρετοῦν τελεσφορότερον τὸ σύνολον. Διὰ τοῦτο αἱ ἐνώσεις αὗται, εἰς τὸ σύνολον αὐτῶν θεωρούμεναι, ἀντικατοπτρίζουν τὸ **ιδεολογικὸν πνεῦμα** τῆς κοινωνίας εἰς τὸν βα-

(1) Wilhelm Dilthey: Einleitung in die Geisteswissenschaften, 1933, σ. 65.

(2) Aug. Brunner: Die Grundfragen der Philosophie, 1949, σ. 287.

θιμὸν τῆς πολιτιστικῆς αὐτῆς ἀνθήσεως, δεδομένου ὅτι ἡ διαμόρφωσις αὐτῶν ἀποτελεῖ αἶτημα μόνον τῆς γονίμως κινουμένης καὶ ἀνθούσης κοινωνίας.

Ἀποτελεῖ συνεπῶς ἡ *κοινωνία* ὀργανικὴν ἐνότητα ὁμάδος ἀνθρώπων, ἣτις, παρ' ὅλον ὅτι τὰ άτομα ἔρχονται καὶ παρέρχονται, *κατορθώνει ὄχι μόνον νὰ ἐπιζῇ ἀλλὰ καὶ περισσότερον διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτῆς δημιουργιῶν νὰ στερεοῦται, ἰσχυρότερον τὰ ἑαυτῆς μέλη νὰ συνδέη καὶ γονιμώτερον τὰς θελήσεις τούτων νὰ κατευθύνη* (1). Διότι τὰ ἀνανεύμενα μέλη, ἐντασσόμενα εἰς τὸ δημιουργηθὲν ὑπ' ἐκείνης πνεῦμα, φιλοδοξοῦν νὰ κινῶνται κατὰ τὰ αἰτήματα τούτου.

b) Πολιτεία.

Ἡ πολιτεία ἀποτελεῖ *ὀργανωμένην* πλέον δι' ὠρισμένων μέτρων *κοινωνίαν*, ἣτις κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς διακρίνεται τῶν ἄλλων κοινωνικῶν μορφῶν ὅτι ἀσκεῖ τὴν *ὑπάτην ἐξουσίαν* διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μέτρων τούτων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς (2). Ἀναφαίνονται δὲ ὡς σκοποὶ αὐτῆς ὄχι μόνον ἡ ἄμυνα ἐναντίον ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμπέδωσις ρυθμοῦ καὶ τάξεως διὰ τὴν ὀρθὴν διαβίωσιν τῶν ἀτόμων καθὼς καὶ ἡ διατήρησις καὶ ἀνύψωσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ γενικώτερον τῆς ἱστορικότητος τοῦ λαοῦ (3).

Ὁ Πλάτων ὡς κύριον γνώρισμα τῆς Πολιτείας ἐθεώρησε τὴν *ἐνότητα*, ἣτις μάλιστα ἀποτελεῖ ὄρον πιστοποιοῦντα τὸ ἀσάλευτον ταύτης. Ἄν, ὡς λέγει, ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ ἐξελίξει τῆς Πολιτείας παύσῃ νὰ ὑφίσταται ἡ ἐνότης αὕτη, τότε καὶ τὸ γνώρισμα τῆς Πολιτείας ἐξαλείφεται («μέχρι οἷ ἂν ἐθέλη ἀξαναομένη εἶναι μία, μέχρι τούτου ἀῶξιν, πέρα δὲ μὴ» Πολιτείας 423 B). Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐθεσεν οὗτος ὡς σκοπὸν τῆς Πολιτείας τὴν θεμελίωσιν *τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ*, ἐθεώρησεν ὡς τελείαν Πολιτείαν («τελέως ἀγαθὴν» Πολιτείας 427 e) ἐκείνην, ἣτις «σοφὴ τ' ἐστὶ καὶ ἀνδρεία καὶ σώφρων καὶ δικαία» (Πολιτείας 427 e). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ μέλημα τῆς συνοχῆς καὶ ἐξυψώσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ ἀνέθεσε κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς φιλοσόφους, οἵτινες ὡς παντελῶς φύλακες ἢ ἄρχοντες ἔχουν περισσότερον τὴν ἰκανότητα νὰ κατευθύνωσιν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων τάξεων—τῶν φυλάκων καὶ τῶν δημιουργῶν—τὴν κοινωνικὴν ταύτην μορφήν πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ της (4).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀναγνωρίζων ὡς σκοπὸν τῆς πολιτείας

(1) Th. Litt: Geschichte und Leben, 1930, σ. 87 - 101.

(2) Ν. Βλάχου: Θεωρητικὰ καὶ μεθοδολογικὰ προβλήματα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ 1925.

(3) Π. Καρολίδου: Παγκόσμιος Ἱστορία, Τόμος Α', σ. 56 - 63.

(4) Bruno Liebrucks: Platons Entwicklung zur Dialektik, 1949, σ. 68 - 72.

τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀγαθοῦ τῆς δλότητος, παρέχει τὰ γνωρίσματα τῆς ἰδεώδους μορφῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀναζητῆ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ. Θεωρεῖ μάλιστα ὅτι ὡς ἰδεώδεις μορφαὶ κατ' ἀξιολογικὴν σειρὰν ἀναφαίνονται αἱ ἑξῆς τέσσαρες: Ἡ ἀπολύτως ἀρίστη, κατὰ τὴν ὁποίαν εὐχεταί τις τὴν ἱκανοποίησιν παντὸς ποθητοῦ καὶ τὴν ἀπουσίαν τῶν ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν: «τὴν ἀρίστην θεωρῆσαι τίς ἐστὶ καὶ ποῖα τις ἂν οὔσα μάλιστ' εἶη κατ' εὐχὴν μηδενὸς ἐμποδίζοντος τῶν ἐκτὸς» (Πολιτικά Δ 1 1288 b 22-24). Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἀνέφικτος, β) ὡς σχετικῶς ἀρίστη θεωρεῖται ἐκείνη, ἣτις ἀρμόζει ἐκάστοτε πρὸς τὰς ἐν τινὶ λαῷ κρατούσας καταστάσεις: «τίς τίσιν ἀρμόττουσα» (πολλοῖς γὰρ τῆς ἀρίστης τυχεῖν ἴσως ἀδύνατον, ὥστε τὴν κρατίστην τε ἀπλῶς καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἀρίστην οὐ δεῖ λεληθέναι τὸν ἀγαθὸν νομοθέτην καὶ τὸν ὡς ἀληθῶς πολιτικόν») (24-28). γ) Ἀκολουθίως ἐκτιμᾶ τὸ ὑποθετικὸν πολίτευμα, ὅπερ παρουσιάζει περισσότερον κῆρος λόγῳ τῶν προηγουμένων πολιτικῶν συνθέσεων, καθ' ὅσον τοῦτο δύναται νὰ διατηρηθῆ ἐν ἐφαρμογῇ ἐπὶ περισσότερον χρόνον: «ἔτι δὲ τρίτην τὴν ἐξ ὑποθέσεως» (δεῖ γὰρ καὶ τὴν δοθεῖσαν δύνασθαι θεωρεῖν, ἐξ ἀρχῆς τε πῶς ἂν γένοιτο καὶ γενομένης τίνα τρόπον ἂν σφάζοιτο πλεῖστον χρόνον...» (28-31). δ) Τέλος θεωρεῖται καλὴ ἢ κατὰ μέσον ὄρον καλυτέρα, ἣτις ἐξ ὄλων τῶν ἄλλων πολιτικῶν συνθέσεων κατὰ προτίμησιν πρὸς πάσας τὰς πόλεις προσιδιάζει περισσότερον: «παρὰ πάντα δὲ ταῦτα τὴν μάλιστα πάσαις ταῖς πόλεσιν ἀρμόττουσαν δεῖ γνωρίζειν» (35-37). Ὁ πολιτικὸς συνεπῶς ἀνὴρ ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς δλότητος θὰ ἀναζητῆ διαδοχικῶς ἐκείνην ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνθέσεων, ἣτις εἶναι περισσότερον ἐφικτή.

Τὴν ἴδιαν σκοπιμότητα παρουσιάζει καὶ σήμερον ἡ πολιτεία. Ἐἰ μορφὴ ταύτης ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν διασφάλισιν τῆς εὐδαιμονίας τῆς δλότητος. Καὶ ἀσφαλῶς ἰδανικωτέρα εἶναι ἐκείνη, ἣτις ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὰ αἰτήματα ἑνὸς λαοῦ καὶ εὐνοεῖ σταθερώτερον καὶ διαρκέστερον τὴν ἀγαθὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ.

Ἡ πολιτεία αὕτη παρουσιάζει τὰ ἑξῆς γνωρίσματα:

α) Διαμορφώνει δίκαιον καὶ στρατὸν διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τόσον τῶν ἐσωτερικῶν ὅσον καὶ τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων. Καθιερώνει δηλονότι διὰ τοῦ πρώτου θεσμοῦ καὶ νόμους, οἵτινες καθίστανται ὑποχρεωτικοὶ διὰ τὰ ἄτομα καὶ οἵτινες εὐνοοῦν τὴν ἀνενόχλητον πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰ μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων ρυθμίζονται ἡ παραγωγή, ἡ διάθεσις καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν κατὰ τρόπον λογικόν, διὰ τῶν ὁποίων καλλιεργοῦνται αἱ δυνατότητες διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητος ἢ διασφαλίζονται τὰ ὑπὸ τῶν προγενεστέρων γενεῶν κτηθέντα ἀγαθὰ καὶ διὰ τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἐπιτυγχάνεται ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς,

τιμῆς καὶ περιουσίας τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ ἐξυπηρετεῖται καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν (¹).

Ἐξ ἄλλου δημιουργεῖται ὁ στρατός, ὅστις τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὀλότητος καὶ ὅστις στηρίζει τὴν τάξιν καὶ προστατεύει τὸ καθιερωθὲν δίκαιον (²). Ἀμφότερα ταῦτα, προσδιορίζοντα τὴν ζωὴν τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων, δὲν δεσμεύουν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, διότι προέρχονται ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς βουλήσεως αὐτῶν. Τοῦναντίον ἀνακόπτουν μόνον τὴν ἀχαλίνωτον ἐλευθερίαν, ἣτις παρεμποδίζει τὴν ἐκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος.

β) Ἀναφέρεται εἰς μόνιμον λαὸν *κατέχοντα ὠρισμένον χῶρον* καὶ ἀποτελεῖ κοινωνικὴν ἐνότητα ὠργανωμένην κατὰ σταθερὰν σύνθεσιν. Οὕτω τὸ δίκαιον ἐναρμονιζόμενον πρὸς τὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ τούτου παρέχει τὴν εὐχέρειαν νὰ ἀσκῆ οὗτος τὴν ἐξουσίαν του ὡς ἰδιαίτερα πολιτικὴ ἀυθεντία. Τηρεῖται διὰ τούτου τὸ νόμιμον κῦρος τῆς πολιτείας καὶ πάντα τὰ ἄτομα, ὡς καὶ ὅσα ἐξ ἀγνοίας ἢ διεστραμμένης συνειδήσεως δὲν ἐντάσσονται οἰκειοθελῶς εἰς τὸ θεσπισθὲν δίκαιον, ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ζωὴν αὐτῶν πρὸς τὴν καθιερωθεῖσαν πολιτικὴν τάξιν. Ἐνῶ δὲ τὸ δίκαιον τοῦτο παρεμποδίζει πᾶσαν ἐπιρροήν, ἣτις ἀποτελεῖ κίνδυνον πρὸς τὴν πολιτικὴν ταύτην τάξιν, οὐδόλως ἐπηρεάζει οὐδὲ δεσμεύει τὴν μορφήν τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων, ἣτις θεωρεῖται καθαρῶς ἰδιωτικὴ καὶ ἣτις μένει ἀδιάφορος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ συνανθρώπου, ἐπιτρέπον οὕτω τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῆς κοινωνικότητος αὐτῶν (³).

γ) Παρέχει τὴν εὐχέρειαν νὰ διαδηλοῦται ἡ γενικὴ θέλησις, ἣτις προσδιορίζει τοὺς θεσμοὺς καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο, κυρίως διὰ τῶν ἐκλογῶν. Διὰ τούτων προσδιορίζεται ἐμμέσως διὰ τῆς προτιμήσεως τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων ἡ γενικὴ θέλησις αὐτῶν, ἣτις παρουσιάζει τὴν λογικὴν ἀπαίτησιν τῆς ὠργανωμένης κοινωνίας καὶ ἣτις διὰ τῶν τιθεμένων νόμων ἐξυπηρετεῖ τὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς τῶν ἰδίων. Τοιοῦτοτρόπως θριαμβεύει ἡ συνειδητὴ ἐλευθερία τῶν ἀτόμων (⁴) καὶ διὰ τῆς ἀσκηθείσης ἐκλογῆς γίνονται ταῦτα οἴφορες τοῦ πνεύματος τοῦ συνόλου. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁμως τοῦτο, τὰ ἄτομα πρὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος τῆς ἐκλογῆς δεοντολογικῶς συνειδητοποιοῦν τὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ, καθοδηγούμενα εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν παραδόσεων καὶ γενικώτερον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ὅπερ διέπει τὴν ὀλότητα. Ἀσφαλῶς δὲ ἐκεῖνα τὰ ἄτομα εὐρίσκονται εἰς ἀξιολογικωτέραν βαθμίδα, ἅτινα συνειδητοποιοῦν πληρέστερον τὰ αἰτήματα ταῦτα καὶ ἐκπληροῦν εὐσυνειδητότερον τὸ πρὸς τὴν ὀλότητα χρέος αὐτῶν.

(¹) Bertrand Russel: Macht und Persönlichkeit, 1948, σ. 92 - 97.

(²) Ἡμέτερον: Ὁ χαρακτήρ τῶν ἱστορικῶν λαῶν, Περιοδικόν: Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις, ἀριθ. 4 (1947).

(³) Hans Freyer: Die politische Insel, 1936, σ. 140 - 144.

(⁴) Th. Litt: Geschichte und Leben, 1930, σ. 116 - 135.

δ) Ὁργανα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Πολιτείας εἶναι τὰ **κόμματα**. Ταῦτα ἀντικατοπτρίζοντα τὰς διαφόρους τάσεις τῆς πολιτικῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἐργάζωνται **διαλεκτικῶς** καὶ γνησίως διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς δλότητος. Ἡ κατεύθυνσις συνεπῶς αὐτῶν προσδιορίζεται ὑπὸ τῶν πλαισίων τῆς πολιτικῆς συνθέσεως τῆς Πολιτείας.

ε) Ἡ πολιτεία συγκρατοῦσα τὸν ἱστορικῶς ἀποκτηθέντα πολιτισμὸν αὐτῆς ἐπιζητεῖ τὴν **ἀναβίωσιν** διηνεκῶς τῶν **προγονικῶν ἀξιών** καὶ παραλλήλως τὴν εἰς γνήσιον πνεῦμα ἱκανοποίησιν τῶν συγχρόνων γενεῶν. Προσδίδει δηλονότι εἰς τὰ αἰτήματα τῶν συγχρόνων γενεῶν τοιαύτην κατεύθυνσιν, ὥστε διὰ τοῦ **ἐκάστοτε παρόντος** νὰ σφραγισθῆται ὁ πνευματικὸς **χαρακτήρ** τῆς δλότητος.

Ὑπερέχει συνεπῶς ἡ πολιτεία τῆς κοινωνίας, διότι παρουσιάζουσα κρατικὴν ὀργάνωσιν ἔχει μεγαλυτέραν εὐχέρειαν διὰ τὴν προάσπισιν τῆς ζωῆς καὶ ἐξύψωσιν τῶν συγκροτούντων ταύτην ἀτόμων. Ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία τῆς κοινωνίας δὲν παραμερίζεται, διότι ὅσον ὁ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ ταύτης εἶναι ἀξιολογικώτερος, τόσον περισσύτερον καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς πολιτείας εἶναι σταθερώτερος καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς περισσύτερον ἐφικτός⁽¹⁾. Ἡ κοινωνία ἄλλως τε καλλιεργεῖ τὸ πνευματικὸν θησαύρισμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ πολιτεία φιλοδοξεῖ νὰ διατηρήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ.

γ) **Λαός.**

Ἀναφέρεται ἡ κοινωνικὴ αὕτη μορφή εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὄχι μόνον ἔχουν τὴν ἐνότητα τῆς Πολιτείας καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸν δεσμὸν τοῦ χώρου, ἐνθα διαβιοῦν, ἀλλὰ καὶ τὴν **συγγένειαν τοῦ αἵματος**. Ἐκ τούτου προσδιορίζουν τὴν ζωὴν αὐτῶν τὰ ἑξῆς: α) **πνευματικὸς κόσμος** διὰ μέσου τῶν αἰώνων διαμορφωθείς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ψυχικὰ γνωρίσματα τοῦ λαοῦ σφραγισθηθεὶς, β) **φυλετικὰ γνωρίσματα**, ἅτινα διμορφώθησαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἰδίου καὶ γ) **ιδιοτυπία πολιτιστικῆς ζωῆς**, ἣτις καταδεικνύει καὶ τὸν ἰδιαίτερον χαρακτήρα τοῦ λαοῦ τούτου. Ἀποτελεῖ συνεπῶς ὁ λαὸς **κολοσσιαίαν κοινωνικὴν δλότητα**, ἣτις συνδέει ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, βιούντων εἰς τὸ αὐτὸ ἔδαφος, ἐχόντων κοινὴν συνείδησιν καὶ δρᾶσιν ἀξιολογικοῦ χαρακτήρος, ἐνθα δοκιμάζουν οὗτοι τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ ἀφοσιουμένων πρὸς τὸ ἔδαφος τοῦτο, ὅπερ ἀπειροὶ ἐπιφανεῖς καὶ μὴ τὸ ἐτίμησαν⁽²⁾. Εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο ἀναπτύσσει ὁ λαὸς οὗτος κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ὀργανώσεις καὶ διαρθρώνει τὴν ζωὴν αὐτοῦ δημιουργῶν οὕτω θεμέλια, ἅτινα στηρίζουν καὶ στερεώνουν τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ. Τὰ νέα

(1) Karl Rothenbücher: Über das Wesen des Geschichtlichen und die gesellschaftlichen Gebilde, 1928, II, 3.

(2) Th. Litt: Geschichte und Leben, 1930, σ. 111, 113.

ἄτομα, ἑναρμονιζόμενα πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὀλότητος, ἐνστερνίζονται τὰς ἀξίας, αἵτινες ἔχουν ὑπὸ τῶν προγενεστέρων γενεῶν καλλιεργηθῆ, καὶ ὑπὸ τούτων διαποτιζόμενα δημιουργοῦν τὸ φρόνημα, ὅπερ διέπει ὀλόκληρον τὸν λαόν⁽¹⁾. Οὕτως οἱ ἀγῶνες τοῦ λαοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων σφυρηλατοῦν τὰς δυνάμεις, αἵτινες ὡς κίνητρα ζωῆς καταδεικνύουν τὰ αἰτήματα τῆς ψυχῆς τοῦ ἰδίου λαοῦ καὶ τὴν κοινὴν συνείδησιν αὐτοῦ⁽²⁾.

Ἐλέγχοντες ἱστορικῶς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν παρατηροῦμεν ὅτι ἀκολουθοῦν οὗτοι *στάδια ἐξελίξεως*. Ὡς πρῶτον στάδιον ἀσφαλῶς θεωρεῖται ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ λαοὶ ἔχοντες περιορισμένην ἀσκήσιν ἐξουσίας, εἶναι τυφλὰ καὶ ἀνελεύθερα ὄργανα τῶν ἀρχόντων. Ὑπάρχει ὁμως κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ἡ ὁμοιομορφία τῶν ἡθῶν, αἱ ἀπλαῖ ἀρχαὶ τῆς φυσικῆς ζωῆς, γλωσσικὴ τις ὁμοιότης καὶ γενικῶς ὅλα τὰ ἐθνολογικὰ στοιχεῖα, ἅτινα συγκρατοῦν τὴν ἐνότητα αὐτῶν⁽³⁾. Βαθμηδὸν διαμορφοῦνται ἀνώτεραι μορφαὶ διαβιώσεως, αἵτινες καταδεικνύουν εὐρύτερα δικαιώματα τοῦ λαοῦ, ἐλευθερίαν τοῦ λόγου, ἐξύψωσιν τῆς οἰκογενείας καὶ διάρθρωσιν ἰδεωδῶν. Ἄν μάλιστα σαφέστερον θελήσωμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὰς βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ πρώτη βαθμὶς μόνον τὴν συγγένειαν τοῦ αἵματος καταδεικνύει, ταύτην ὁμως διαδέχεται ἡ δευτέρα βαθμὶς, καθ' ἣν ἡ συμβίωσις καὶ ἡ ἐργασία λαμβάνει λογικὴν τινα διάρθρωσιν, ταύτην ἡ τρίτη βαθμὶς, καθ' ἣν συνειδητοποιεῖται καὶ ἀξιοποιεῖται ἡ τάξις καὶ τέλος ἐπακολουθεῖ ἡ ὄριμος ἐκεῖνη κατάστασις, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ λαὸς κινεῖται πρὸς τὴν πραγματοποίησιν ἰδανικῶν⁽⁴⁾. Αἱ πεποιθήσεις, αἵτινες διὰ μέσου τῶν ἀγῶνων αὐτῶν ἐσφυρηλατήθησαν, ἀποτελοῦν διὰ τὰς νέας γενεὰς ψυχικὰς δυνάμεις πλέον, αἵτινες ἔχουν ὑπερχρονικὴν σημασίαν καὶ κατευθύνουν τὴν ψυχὴν αὐτῶν πρὸς γόνιμον καὶ γνησίαν δημιουργίαν⁽⁵⁾.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λαῶν, οἵτινες παρουσιάζουν κοινὴν καταγωγὴν, κοινὴν ἱστορίαν καὶ κοινὴν γλῶσσαν ἀναφέρεται ἡ μορφή τοῦ *ἔθνους*. Ἡ συνείδησις τῆς ἐνότητος συνέχει τὰ ἄτομα τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ ὄχι μόνον διευκολύνει τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ ἀντιδιαστέλλει αὐτὸ ἀπὸ ἄλλας ἐθνικὰς ἐνότητας. Οἱ συντελεσταί, οἵτινες διαμορφώνουν τὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ, διαμορφώνουν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους. Καταφαίνεται ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται μόνον εἰς προηγμένους λαούς⁽⁶⁾.

(1) Π. Κοροτζῆ: Τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας, 1950, σ. 66-88.

(2) Karl Lamprecht: Einführung in das historische Denken, 1913, σ. 66.

(3) Wilhelm Heinrich Riehl: Die Volkskunde als Wissenschaft, 1935, σ. 13.

(4) Ed. Spranger: Volk - Staat - Erziehung, Κεφ. VI.

(5) Felix Krueger: Zur Psychologie der Gemeinschaft, 1934, σ. 58.

(6) Διονυσίου Α. Ζακυνθηνοῦ: Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πολιτισμοῦ, Β'. ἔκδοσις, 1955, σ. 38-48.

Ἡ δὲ ἐπικοινωνία ἑνὸς λαοῦ μετ' ἄλλων λαῶν ἀποτελεῖ διερεθισμὸν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀναζωογονοῦνται τὰ ἐθνικὰ τοῦ λαοῦ τούτου στοιχεῖα, προσδιορίζονται ἐκ τούτων τὰ συγγενῆ ἢ ἀντιτιθέμενα καὶ χωρὶς νὰ καταστρέφεται ὁ ἐνωτικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ ἀναλαμβάνεται ἐνέργεια εὐνοοῦσα τὰ αἰτήματα τῆς ὁλότητος. Τοιουτοτρόπως ἡ *ζωτικότητα τοῦ λαοῦ* διαρκῶς ἀνανεοῦται. Αἱ ἐξελίξεις ὅμως αὗται μόνον κατὰ μεγάλας περιόδους διὰ τῆς συγκρίσεως γίνονται αἰσθηταὶ καὶ ἐπιτελοῦνται κατὰ τὸν τρόπον μὴ ἀλλοιοῦνται τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα τούτου. Ὅπως δὲ ἅμα παρ' ὅλας τὰς ἐξελίξεις αὐτὰς τὰ ἄτομα ἑνὸς λαοῦ, ἅτινα διέπονται ὑπὸ πνεύματος *φυλετικῆς εὐσυνειδήσεως*, δοκιμάζουν ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ αἰσθάνονται *ἐλευθερίαν* ἐν τῇ διαβιώσει κατὰ τὸ ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν κλῆμα τοῦ λαοῦ των.

δ) Οἰκογένεια.

Εἶναι ἡ ὀλιγαριθμοτέρα ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότερα ἀνθρωπίνη κοινωνία, ἣτις στηρίζεται εἰς ἀμεσώτερον *δεσμὸν τοῦ αἵματος*. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ δεσμὸς οὗτος εἶναι περισσότερον ἀδιάσπαστος καὶ διακατέχει θερμότερον τὰς ψυχὰς τῶν μελῶν αὐτῆς. Διέπει ἐξ ἄλλου τὰ μέλη αὐτῆς ἡ *ἀγάπη*, ἣτις κρατεῖ μέχρις αὐτοθυσίας τὴν ἀφοσίωσιν τούτων πρὸς ἀλλήλα καὶ ἣτις καθιστᾷ τὸν δεσμὸν τούτων βάσιν πάσης κοινωνικῆς μορφῆς⁽¹⁾. Οὕτως αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις, αἵτινες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ψυχικοῦ κίσμου τῶν γονέων καὶ διὰ τῆς ἀγωγῆς διαμορφοῦνται εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀναλαμβάνουν τὸν μέγαν αὐτῶν προσορισμὸν νὰ *ἀποβῶσι δυνάμεις πρὸς στήριξιν τῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας*, ἐνθὺ τὰ ἄτομα ζοῦν. Δεδομένου ὅτι τὰ ἄτομα προῶρισται νὰ δράσωσι βριδύτερον ὡς μέλη κοινωνικά, φιλοδοξοῦν δὲ καὶ οἱ γεννήτορες, ὡς καὶ ἡ πολιτεία, νὰ ἀναδειχθῶσι ταῦτα ἐν τῇ κοινωνικῇ ταύτῃ δράσει, ἐπιζητεῖται νὰ ὀπλίζωνται ταῦτα διὰ τῆς καταλλήλου ἀγωγῆς καὶ ἀπὸ τῆς παιδικῆς αὐτῶν ἡλικίας δι' ὅλων τῶν ἐφοδίων, ὅσα θὰ εὐνοήσωσι τὴν μελλοντικὴν αὐτῶν προσπάθειαν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ἀξία τῆς οἰκογενείας πάντοτε ἀναγνωρίζεται. Ἐπιτελεῖται δὲ ἡ καλλιέργεια τῆς κοινωνικότητος τῶν ἀτόμων ἐν τῇ οἰκογενείᾳ—λόγω τοῦ δεσμοῦ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς—τελείως ἀβιάστως. Οὕτως ἐφ' ὅσον οἱ γεννήτορες ζοῦν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπηρεάζεται ἡ συνειδητὴ ζωὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ πνεύματος ἐκείνης καὶ οὕτως ἀποτελοῦν οὗτοι γέφυραν διὰ νὰ μεταδοθῇ τὸ ἴδιον τοῦτο πνεῦμα διὰ μέσου τῶν ἀντιλήψεων τῶν γονέων εἰς τὴν ψυχὴν τῶν τέκνων⁽²⁾. Καὶ ναὶ μὲν τὰ τέκνα ἐνστερνίζονται τὸ πνεῦμα τοῦτο παθητικῶς, ὅταν ὅμως ἔλθῃ ἡ ὥριμανσις αὐτῶν, ἀνταποκρίνεται τοῦτο πρὸς τὸ μέλημα τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ

⁽¹⁾ Aug. Brunner: Die Grundfragen der Philosophie, 1949, σ. 291 - 293.

⁽²⁾ Th. Litt: Geschichte und Leben, 1930, σ. 101 - 102.

μάλιστα τοιούτοτρόπως ὥστε τὸ μὲν νὰ ἀποτελῆ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεώς των, τὸ δὲ νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς ἐθνικὸν στοιχεῖον. Διὰ τοῦτο γίνονται τὰ ἄτομα ὑπέρμαχοι τοῦ πνεύματος τούτου, διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς των παρέχουν κῦρος εἰς αὐτὸ καὶ οὕτω στηρίζουν ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας.

Συμπέρασμα. Ἐξετάσαντες ἀνωτέρω τὰ σπουδαιότερα εἶδη τῶν κοινωνικῶν μορφῶν ἀνευρίσκομεν ὅτι παρουσιάζουν τὰ ἄτομα κατ' αὐτὰς *ἐνεργητικὴν ζωτικότητα* (1), καθ' ἣν ἀφ' ἑνὸς μὲν διαδηλοῦται ἰδιοτυπία κοινωνικῆς ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ πνευματικὴ δημιουργία ἐναρμονιζομένη πρὸς τὰ γνωρίσματα τῆς ἰδιοτυπίας ταύτης. *Ἡ ἱστορικότης συνεπῶς τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταδεικνύεται μόνον εἰς τὴν ἐξ αἰτίας τοῦ λόγου προερχομένην ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν κοινωνικῶν μορφῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ πνευματικὴ αὕτη δημιουργία, ἐναρμονιζομένη πρὸς τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, εὐρίσκει τὴν γνησιότητα αὐτῆς.*

Γεννᾶται ὁμως τὸ ἐξῆς ζήτημα, ὅπερ ἤδη πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν: Ἡ ἱστορικὴ αὕτη δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἐπηρεάζεται περισσότερον ἐκ τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ ἀτόμου ἢ ἐκ τῆς κατευθύνσεως τῆς κοινωνίας;

Γ'. ΑΤΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΟΚΡΑΤΙΑ

Πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ὁ φορεὺς τῆς ἱστορικῆς πορείας ρυθμίζῃ τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ἢ κατὰ τὰ αἰτήματα τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὴν *ἱστορικὴν συνείδησιν* δὲν ἀντιπροσωπεύει οὔτε ἡ ἀντιτιθεμένη εἰς τὰς ἐπιταγὰς τῆς κοινωνίας ἀυθαιρεσία τοῦ ἀτόμου οὔτε ἡ ἐξοντώνουσα τὴν δυναμικότητα τοῦ ἀτόμου καταπίεσις τῆς κοινωνίας. Διὰ τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν, ἥτις καθίσταται ὁ φορεὺς τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἀμφοτέροι οἱ παράγοντες οὗτοι — ἄτομον καὶ κοινωνία — συνεργάζονται καὶ δὴ τοιούτοτρόπως ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ νοηθῆ ἡ δυναμικότης τοῦ ἑνὸς ἄνευ τῆς συμβολῆς τοῦ ἑτέρου.

Πρὸς διαπίστωσιν ὁμως τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα ἐκ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης θεωρίας προβάλλονται, καὶ ἂν ταῦτα δύνανται κεχωρισμένως νὰ στηρίξωσι τὴν διὰ τῆς συμβολῆς τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἑνὸς μόνον ἐκ τούτων τῶν παραγόντων διαμόρφωσιν τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως.

Οὕτως ἡ *ἀτομοκρατία* ἀναγνωρίζουσα ὡς φορεῖς τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τὰ ἄτομα, ἅτινα ὡς ἐπιφανῆ πρόσωπα ἢ ἰσχυραὶ φυσιογνωμίαι ἢ ἐξαίρετοι

(1) Hans Freyer: Einleitung in die Soziologie, 1931, σ. 11.